

S. Segals

PADOMJU

RUBLIS

S. S E G A L S

PADOMJU RUBLIS

(Nauda un naudas apgrozība
sociālisma apstākļos)

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECĪBA
RIGĀ 1960

С. Сега

СОВЕТСКИЙ РУБЛЬ

(Деньги и денежное обращение при социализме)

Латвийское государственное издательство

На латышском языке

NAUDA PĀREJAS PERIODĀ NO KAPITALISMA UZ SOCIĀLISMU

Nauda radusies ļoti sen, un tās attīstības vēsture ir cieši saistīta ar preču ražošanas attīstības vēsturi.

Preču ražošana ir produktu ražošana nevis savām vajadzībām, bet pārdošanai, tirgum. Preču ražošanas apstākļos nauda ir tāda prece, kas izteic visu pārējo preču vērtību un ir tās mērs; tā ir ļoti svarīga naudas sabiedriskā funkcija.

Pirms daudziem tūkstošiem gadu katras atsevišķas preces vērtību izteica tieši ar citas preces palīdzību. Šī otra prece it kā bija līdzvērtīga pirmajai, bija tās ekvivalents. Maz pamazām vispārējā ekvivalenta, t. i., vērtības izteicēja lomū, sāka pildīt viena prece — nauda. Pie tam vispārējā ekvivalenta lomā dažādām tautām ir bijušas dažādas preces — gliemežvāciņi, kažokādas, lopī, labība utt. Attīstoties maiņai, naudas lomū sāka pildīt tāda prece, kurā koncentrēta ievērojama vērtība un kas nebūjājas, ir viegli pārvadājama un sadalāma. Šādas īpašības piemita lā sauktajiem cēlmetāliem — sudrabam un zeltam, kuri ar laiku arī izcīnīja tiesības pildīt naudas lomū. Tādējādi nauda ir tāda pati prece kā visas citas preces; tai ir vērtība, jo tās iegūšanai izlietots sabiedriskais darbs. Naudas svarīgākā sabiedriskā funkcija ir tā, ka nauda ir vispārējs ekvivalents, t. i., tā ir mērs, kas izteic visu preču vērtību.

Sākumā nauda bija sastopama savā dabiskajā veidā — zelta vai sudraba stieņos. Lietojot tos, vajadzēja noteikt lējuma provi (t. i., tīrā metāla saturu lējumā), dalīt un nosvērt tādu metāla daudzumu, kas atbilstu attiecīgās preces vērtībai. Taču tas nebija parocīgi. Tāpēc, attīstoties maiņai un rodoties tirgotājiem, vienkāršos stieņus sākumā aizstāja stieņi ar bagāto tirgotāju zīmogu, kas apstiprināja tīrā metāla daudzumu stienī. Līdz ar to vairs nevajadzēja katra darījuma gadījumā tos svērt. Vēlāk naudu sāka kalt, piešķirot metāla daudzumam visparocīgāko apgrozības veidu. Šo kalto naudu sākumā apzīmogoja tirgotāji, naudas mainītāji, tempļi un pilsētas, bet vēlāk — valsts.

Rublis kā naudas vienība Krievijā parādījās XIII gadsimta otrajā pusē. Visvecākais rublis, kad sudrabs vēl bija ļoti dārgs, bija apmēram 205 gramu smags sudraba lējums. Sākot ar 1897. gadu, rubļus sāka kalt no zelta. Pakāpeniski valstis monētu vietā sāka izlaist papīra naudu. Papīra naudai, protams, nav savas vērtības, un tās uzdevums ir pārstāvēt vai aizstāt zeltu.

Pirmo reizi valsts papīra nauda parādījās apgrozībā senajā Ķīnā, XVII gadsimtā tā parādījās Amerikā, bet XVIII gadsimtā — Francijā un citās zemēs. Krievijā tā parādījās 1769. gadā.

Papīra naudas daudzumam jāatbilst tam zelta daudzumam, kas nepieciešams preču apgrozības vajadzībām. Ja valsts izlaiž vairāk papīra naudas, nekā tas nepieciešams preču apgrozības vajadzībām, tad papīra nauda zaudē vērtību. Šo procesu sauc par inflāciju. Tā sevišķi raksturīga karu un krīžu periodiem.

Kapitālistiskajās valstīs inflācijas laikā preču cenas ceļas, bet strādnieku un kalpotāju darba alga, ja arī tā palielinās, tad tomēr ne tik strauji kā preču cenas. Tāpēc inflācijas laikā visvairāk cieš darbaļaudis. Atsevišķi

monopolisti inflācijas laikā iedzīvojas, bet visa tautas saimniecība tiek dezorganizēta, tautas masas izput un grimst aizvien lielākā trūkumā, krasi saasinās cīņa starp darbu un kapitālu.

Kapitālistiskajā iekārtā nauda ir cilvēka ekspluatācijas līdzeklis, tāpēc tai piemīt šķirisks raksturs.

Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija mūsu zemē pārvērtā naudu no kapitālistiskās ekspluatācijas līdzekļa par ļoti svarīgu cīņas ieroci sociālistiskās sabiedrības uzcelšanai.

Zemes, lielrūpniecības, transporta un banku nacionalizācija radikāli grozīja naudas raksturu un lomā. Pāņemot ekonomiskās dzīves vadību sociālistiskās valsts rokās, radās jauni naudas apgrozības apstākļi, kas principiāli atšķīrās no kapitālistiskajiem, izvirzījās jauni finansu politikas uzdevumi, kuru realizēšanai tika atrasti jauni līdzekļi un metodes. Līdz ar to pirmo reizi vēsturē radās jauns naudas tips — *padomju nauda*.

Sociālisma apstākļos, kur iznīcināta iespēja cilvēkam ekspluatēt cilvēku, nauda tiek izmantota sociālistisko ražošanas attiecību nostiprināšanai un paplašināšanai. Tādēļ Komunistiskā partija un Padomju valdība vienmēr ir rūpējušās, lai nostiprinātu naudas apgrozību un palielinātu rubļa pirktpēju. Apstākļus, kas nepieciešami, lai naudu izmantotu sociālistiskās celtniecības interesēs, radīja banku nacionalizācija, ko izdarīja tūlīt pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas.

1914.—1918. gada pasaules imperiālistiskais karš Krievijas tautām izmaksāja vairāk nekā 50 miljardu zelta rubļu. Šos izdevumus lielā mērā sedza, laižot apgrozībā papīra naudu, kas noveda pie naudas vērtības krasas krišanās — inflācijas.

Oktobra revolūcijas priekšvakarā apgrozībā esošās naudas daudzums pārsniedza 23 miljardus rubļu salīdzī-

nājumā ar 2,4 miljardiem rubļu 1914. gada sākumā, bet rubļa vērtība līdzinājās tikai sešām pirmskara kapeikām.

Cara un Pagaidu valdības saimniekošanas rezultātā naudas apgrozība Krievijā bija pilnīgi dezorganizēta. Valsti pārpludināja mazvērtīga papīra nauda.

Vajadzēja stabilizēt vērtību zaudējušo rubli un tai pašā laikā atņemt ekspluatatoru šķirām to naudas uzkrājumus.

Šajos apstākļos V. I. Ļeņins jau Padomju valsts pirmajos pastāvēšanas mēnešos izstrādāja naudas reformas plānu, kurā bija paredzēts aizstāt veco, vērtību zaudējušo papīra naudu ar jaunu, stabilu naudu.

Viņš uzskatīja stabilu valūtu par nepieciešamu priekšnoteikumu sociālistiskās saimniecības sistēmas attīstībai. Šī ideja konkrētu izpausmi ieguva naudas reformas plānā, kas paredzēja apmainīt visas apgrozībā esošās naudas zīmes pret jaunām. Šo plānu V. I. Ļeņins ierosināja 1918. gada maijā Padomju finansu nodaļu pārstāvju Viskrievijas kongresā. Savā referātā viņš norādīja, ka iespiedmašīnas izmantošana valsts izdevumu segšanai pieļaujama tikai kā pagaidu pasākums.

1918. gada pavasarī V. I. Ļeņina vadībā notika sagatavošanās naudas reformai — tika apturēta papīra naudas emisija (izlaidums), sākās rubļa stabilizēšanas process.

Tomēr ārvalstu militārā intervencija un pilsoņu karš, kas sākās 1918. gada otrajā pusē, neļāva realizēt šo naudas reformas plānu. Lai nodrošinātu frontes vajadzības, Padomju valsts bija spiesta turpināt naudas emisiju. Tādēļ, krasi samazinoties preču apgrozībai, tālāk pazeminājās arī rubļa pirktspēja.

Par šā perioda naudas vienību kļuva «Padomju naudas zīme». Tās izlaidumam pilsoņu kara un ārvalstu intervencijas apstākļos bija liela pozitīva nozīme, jo tikai tā

jaunā Padomju valsts varēja sagādāt armijas apgādes un ienaidnieku sagrāves vajadzībām nepieciešamos izejvielu un pārtikas krājumus, tai pašā laikā padarot bezvērtīgu visu papīra naudu, ko bija uzkrājušas ekspluatatoru šķiras.

Jāatzīmē, ka sakarā ar naudas vērtības krasu pazemināšanos ļoti sašaurinājās naudas lietošanas sfēra, norisinājās tirdzniecības attiecību naturalizācijas process. Tika atcelta dzīvokļu īres maksa un maksa par komunāļajiem pakalpojumiem, strādniekiem un kalpotājiem bez maksas izsniedza pārtikas devas utt.

Laikā no 1918. gada jūlija līdz 1921. gada jūlijam apgrozībā esošās naudas daudzums palielinājās 54 reizes (no 43,7 miljardiem rubļu līdz 2547,2 miljardiem rubļu), bet preču cenu pieaugums šā perioda beigās, t. i., 1921. gada pirmajā pusē, caurmērā sasniedza 25—30 procentus mēnesī.

Valūtas vērtības krišanās pirmajos pēckara gados notika arī daudzās kapitālistiskās valstīs. Bet tur inflācija kalpoja kapitālistisko monopolu un tiem pakļautās buržuāziskās valsts interesēm. Tā ļāva aplaupīt darbaļaužu masas, pārdalīt nacionālo ienākumu un bagātību lielkapitālistu labā. Turpretim Padomju republikā papīra naudas emisija kalpoja darbaļaužu interesēm, jo tā deva iespēju finansēt cīņu pret iekšējo un ārējo kontrrevolūciju un palīdzēja sagraut baltgvardus un interventus. Tai pašā laikā papīra naudas vērtības krišanās deva triecienu pilsētu un lauku kapitālistiskajiem elementiem, ekspropriējot ievērojamu daļu no viņu naudas uzkrājumiem.

Tomēr papīra naudas izlaiduma palielināšana nekādā ziņā nenožīmēja atteikšanos no Ļeņina izvirzītajiem finansu politikas principiem. Tas bija pagaidu pasākums, ko diktēja ārkārtējie apstākļi.

Jau kopš pašām pirmajām pastāvēšanas dienām

padomju vara savā ekonomiskajā politikā izmantoja naudu, lai organizētu produktu ražošanas uzskaiti, kontroli un plānošanu, kā arī šo produktu sadali, t. i., lai tautas saimniecību pārveidotu uz sociālisma pamatiem. Padomju naudas funkcionēšana ir cieši saistīta arī ar tādu kapitālistiskās ekonomikas instrumenta izmantošanu kā tirdzniecība un kredīts.

Naudu, tirdzniecību, kredītu un bankas — šos vecās buržuāziskās sabiedrības instrumentus padomju vara pārveidoja, uzvarēja, pakļāva saviem mērķiem un uzdevumiem.

Tomēr buržuāziskie elementi vēl joprojām centās izmantot viņu rīcībā esošās naudas zīmes, lai spekulētu, iedzīvotos un aplaupītu darbaļaudis.

«Nauda, papīriņi — viss tas, ko tagad dēvē par naudu, — šīs apliecības, lai saņemtu sabiedrisko bagātību, iedarbojas demoralizējoši un ir bīstamas tāpēc, ka buržuāzijai, glābjot šo papīriņu krājumus, paliek ekonomiskā vara.»¹

V. I. Ļeņins baidījās, ka buržuāzija, kuras rokās bija papīra naudas krājumi, saglabās ekonomisko varu un traucēs preču apgrozību, paplašinās spekulāciju un dezorganizēs naudas apgrozību. Šie apsvērumi, kā arī tas apstāklis, ka saimniekošana ar tipogrāfijas iespiedmašīnas palīdzību attaisnojama vienīgi kā pagaidu pasākums, arī tika ņemti vērā, izstrādājot naudas stabilizācijas projektu.

V. I. Ļeņins ierosināja, izlaižot jauno naudu, noteikt zināmu vecās naudas maksimumu, ko atsevišķām personām būtu atļauts apmainīt pret jauno. Pie tam bija paredzēts, ka kapitālistiskajiem elementiem visa sava nauda jāiegulda krājkasēs, no kurām tie saņemtu ļoti ierobežotas summas tikai savām personiskajām vajadzībām.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 27. sēj., 341. lpp.

Tādējādi tiktu panākta ne vien ievērojamu naudas līdzekļu ekspropriācija, bet būtu arī nodibināta stingra kontrole, kā bagātnieki izlieto savu naudu.

Naudas stabilizēšanas kurss pauda partijas politiku naudas apgrozības jomā.

Pēc pilsoņu kara beigām mūsu zeme uzsāka mierlaika saimnieciskās celtniecības darbu. Attiecīgi tika mainīta arī ekonomiskā politika — kara komunisma politikas vietā stājās jaunā ekonomiskā politika.

Kara komunisma politiku diktēja pilsoņu kara un intervencijas apstākļi. Pārejot uz mierlaika celtniecību, vajadzēja mainīt saimnieciskās celtniecības metodes, lai nodibinātu stabilu strādnieku šķiras un zemniecības ekonomisko savienību. Kara komunisma laikā ieviestās pārtikas repartīcijas vietā tika noteikts pārtikas nodoklis, un zemniekam bija tiesības brīvi pārdot tirgū visus savus produktus pārpalikumu. Tirgus pieļaušana nozīmēja naudas apgrozības paplašināšanos un tās nozīmes pastiprināšanos valsts ekonomikā. Uz preču apgrozības pamata vajadzēja panākt stabilu naudas apgrozību. Jaunā ekonomiskā politika nozīmēja pāreju uz stingru uzskaiti un kontroli un tātad arī pāreju uz saimniecisko aprēķinu.

Lai varētu izveidot pilsētas un lauku ekonomisko saikni un nodibināt kontroli pār privātkapitālu, lai varētu pareizi organizēt saimniecisko aprēķinu valsts uzņēmumos un paaugstināt reālo darba algu, vajadzēja cīnīties par padomju rubļa nostiprināšanu.

«Norādījumā», ko 1921. gada decembrī pieņēma Padomju IX kongress, V. I. Ļeņins rakstīja, ka Tautas Finanšu Komisariāta uzdevums ir «... ar vislielāko spēku sasprindzinājumu un visīsākajā laikā sašaurināt un vēlāk pārtraukt emisiju un atjaunot pareizu naudas apgrozību, pamatojoties uz zelta valūtu»¹.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 33. sēj., 148. lpp.

Galvenās grūtības, kas šajā laikā traucēja stabilas valūtas izveidošanu, bija tās, ka budžets arī pēc pārejas uz jauno ekonomisko politiku sākumā joprojām bija ar deficītu un padomju naudas zīmju emisijai to vajadzēja segt. Lai rubli varētu stabilizēt, bija nepieciešami daudzi pasākumi.

Viens no šiem pasākumiem, kas sekmēja naudas reformu, bija Valsts bankas nodibināšana 1921. gada oktobrī. Valsts bankai ar kredīta un banku operāciju palīdzību vajadzēja sekmēt rūpniecības, lauksaimniecības un preču apgrozības attīstību, kā arī koncentrēt naudas operācijas un panākt stabilu naudas apgrozību. Vienlaikus Valsts banka arī veidoja dārgmetālu un ārzemju valūtas fondu.

V. I. Ļeņins lielu nozīmi piešķīra zeltam un, starp citu, norādīja, ka līdz tam laikam, kamēr mēs nebūsim uzvarējuši visas pasaules mērogā, «... vajag taupīt KPFS Republikā zeltu, pārdot to dārgāk, pirkt par to preces lētāk»¹. Viņš zeltu uzskatīja ne tikai par fondu norēķiniem ar citām zemēm, bet arī par vienu no faktoriem stabilas valūtas nodrošināšanai un norādīja, ka šai nolūkā to vajag plaši izmantot.

Komunistiskās partijas XI kongresa rezolūcijā finansu politikas jautājumos norādīts, ka Padomju valsts «... noteikti orientējas uz to, lai atjaunotu naudai zelta nodrošinājumu, — un tas ir nepieciešams tāpēc, ka zelts stingri paliek pasaules nauda un ka šī zelta nozīme pasaules tirgū neizbēgami izpaužas arī iekšējā tirgus attiecībās pat tādā zemē, kur, pamatojoties uz rūpniecības un transporta galveno nozaru nacionalizāciju, saimniekošana daļēji notiek plānveidīgi»².

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 33. sej., 85. lpp.

² PSKP Rezolūcijas, LVI, 1954., 1 daļa, 539. lpp.

Tautas saimniecības atjaunošanas straujie tempi un sakaru nostiprināšanās ar Valsts banku jau 1922. gada rudenī deva iespēju sākt izlaist jaunas naudas zīmes — červoncus, kuru emisija balstījās uz aizvien augošo preču apgrozību valstī. Červoncu pielīdzināja pirmskara 10 rubļu zelta monētai, t. i., 1 zolotņikam un 78,24 daļām tīrā zelta (zolotņiks līdzinās 4,266 gramiem), un tas bija par 25% nodrošināts ar dārgmetāliem un brīvā apgrozībā esošo ārzemju valūtu pēc zelta kursa un par 75% — ar viegli realizējamām precēm, īstermiņa vekseljiem un citām īstermiņa saistībām. Bija noteikts, ka červoncu pret zeltu nemaina.

Pirmajā laikā pēc červonca izlaiduma apgrozībā parāli bija divas valūtas: stabilā, Valsts bankas izlaistā valūta saimniecības kreditēšanas vajadzībām, un valūta, kuras vērtība svārstījās un ko izlietoja budžeta deficīta segšanai. Tāpēc viens no galvenajiem naudas reformas realizācijas priekšnoteikumiem bija valsts budžeta stabilitāte, kas balstītos uz budžeta deficīta pilnīgu likvidāciju. Pieaugošie ienākumi radīja labvēlīgus apstākļus un deva iespēju pārtraukt «Padomju naudas zīmju» emisiju budžeta deficīta segšanai.

Naudas reformas pilnīgai realizācijai vajadzēja ieviest stabilu valūtu visā naudas apgrozībā. Šajā periodā červoncs naudas apgrozībā ieņēma vairāk nekā trīs ceturtdaļas, bet pārējo daļu — «Padomju naudas zīmes». Pabeigt naudas reformu nozīmēja arī šo apgrozībā esošo naudu aizstāt ar stabilu naudu, pie tam tādās kupīrās, kas mazākas par červoncu, jo svārstīgās «Padomju naudas zīmes» tika izmantotas kā maiņas valūta attiecībā pret červoncu.

Tika nolemts izlaist nevis červonca sīkākas daļas, bet īpašu «valsts kases valūtu», ko emitēja Tautas Finansu

Komisariāts un kas būtu tieši saistīta arī ar jaunizlaižamo sudraba sīknaudu. Bija noteikts, ka viens červoncs līdzinās 10 rubļiem valsts kases zīmēs.

Lai valsts kases zīmes, kam atšķirībā no červonca nebija tieša zelta nodrošinājuma, netiktu izlaistas pārāk daudz, likumā bija noteikts, ka izlaižamo valsts kases zīmju summa nedrīkst pārsniegt 50 procentus no izlaisto banknošu (červoncu) summas. Valsts kases zīmes viegli ieviesās apgrozībā un kļuva par červoncam pilnīgi līdzvērtīgu naudas sistēmas elementu. Naudas reforma tika sekmīgi realizēta un pabeigta 1924. gada pirmajos mēnešos.

1925. gadā Valsts bankai tika nodotas Tautas Finanšu Komisariāta emisijas tiesības, tāpēc PSRS naudas sistēma savas attīstības procesā pārvērtās par vienotu naudas apgrozības sistēmu, kurā ietilpa banknotes, valsts kases zīmes un sīknauda, t. i., trīs vienādas pirktspējas elementi, kas viens otru papildināja.

1926. gada 1. oktobrī sākās Tautas Finanšu Komisariāta un Valsts bankas kases aparāta apvienošana. No tā laika PSRS teritorijā faktiski tika izveidots vienots emisijas aparāts, kura uzdevums bija ne tikai realizēt naudas emisiju, bet arī regulēt naudas apgrozību.

Naudas reformas panākumi bija proletariāta diktatūras panākumi stabilas padomju naudas izveidošanā. Valsts rūpniecības attīstība, plānveidīga cenu pazemināšana un cīņa pret privāto tirdzniecības kapitālu, preču apgrozības paplašināšana un tirdznieciska saikne ar laukiem, eksporta paplašināšana un zelta rezervju uzkrāšana, balstoties uz ārējās tirdzniecības monopola nostiprināšanu, lūk, tie pasākumi, kas Padomju zemei ļāva stabilizēt savu naudu. Stabila un neatkarīga padomju valūta savukārt radīja stipru bāzi sociālistiskās rūpniecības un zemnieku saimniecību saiknei un tātad strādnieku

šķiras un zemniecības savienības nostiprināšanai, sociālisma attīstībai.

Tāpēc KK(b)P XIV konference atzīmēja, ka «pāreja uz stabilu valūtu un sekmīga stabilas naudas apgrozības nostiprināšana paver jaunu lappusi PSRS saimniecības celtniecības laukā, radot stingru bāzi tālākam ekonomiskam progresam»¹.

Buržnāzija un kulaki visiem iespējamiem līdzekļiem cīnījās pret padomju naudas apgrozības stabilizēšanu, pret stabilu padomju rubli. Tie centās paaugstināt cenas privātajā tirgū, izmantoja traucējumus atsevišķu preču piegādē, lai radītu paniku un iedragātu rubļa kursu. Kulaki un privātkapitālistiskie labības tirgotāji sevišķi centās dezorganizēt labības tirgu. Bet Padomju valsts 1922.—1924. gada naudas reformas periodā balstījās uz sociālistiskā sektora ekonomisko varenību — izšķirošo spēku tautas saimniecības attīstībā. Tāpēc privātkapitālistiskajiem elementiem neizdevās izjaukt rubļa stabilizāciju, un tas iekaroja stingras pozīcijas.

Lielum lielā daļa valstu, kuras izpostīja 1914.—1918. gada karš, nespēja radīt no kapitālistiskajām lielvalstīm neatkarīgu valūtu. Tā tas bija ar Vāciju, Austriju, Poliju un citām valstīm. Vācijas banka 1923. gada katastrofālās inflācijas rezultātā tika dibināta kā emisijas banka, kas pakļauta starptautiskajiem baņķieriem. Par to liecināja īpaša bankas padome, kur ietilpa ārzemnieki. Arī Austrija, Polija, Beļģija, Čehoslovākija, Latvija, Igaunija, Lietuva un citas zemes centās radīt stabilu valūtu, balstoties uz ārvalstu aizdevumiem un pakļaujoties starptautisko baņķieru diktātam.

Pat Anglija un Francija savas valūtas pēckara stabilizācijas periodā izmantoja Amerikas Savienoto Valstu palīdzību.

¹ PSKP Rezolūcijās, LVI, 1954., II daļa, 130. lpp.

Tikai padomju valūta tika izveidota bez jebkādas ārvalstu palīdzības kā pilnīgi neatkarīga valūta.

Turpmākajā periodā Padomju valstij, kas atradās kapitālistiskā ielenkumā, vajadzēja nodrošināt valūtas patstāvību un neatkarību un to nosargāt no kapitālistisko valstu postošās ietekmes.

Līdz 1926. gadam červoncus brīvi izveda uz ārzemēm un pat kotēja (pirka un pārdeva) daudzās lielāko Rietumeiropas pilsētu biržās. Lai novērstu spekulāciju ar valūtu un nepieļautu zeltam brīvi aizplūst uz ārzemēm, 1926. gadā tika aizliegts izvest padomju valūtu ārpus Padomju Savienības robežām, bet 1928. gadā tika aizliegts to arī ievest. Padomju valūta bija pilnīgi pasargāta no jebkuras kapitālistiskā tirgus ietekmes, un šis apstāklis ļāva Padomju Savienības naudas apgrozību pakļaut sociālistiskās plānsaimniecības interesēm.

Jāsaka, ka pārejas laikmetā no kapitālisma uz sociālismu naudai un tirdzniecībai vēl bija pretrunīgs raksturs. Tās varēja izmantot kapitālistiskie elementi iedzīvošanās interesēs. Neorganizētajam tirgum vēl bija liels īpatsvars. Taču attīstības dialektika bija tāda, ka proletariāta diktatūras apstākļos, kad tautas saimniecības vadība atradās valsts rokās, pat tādi buržuāziskās ekonomikas instrumenti kā tirdzniecība un nauda tika sekmīgi izmantoti, lai pārvarētu kapitālismu, izveidotu sociālistisko ekonomiku un nepa Krieviju pārvērstu par sociālistisku valsti.

Piecgadu plānu sekmīga izpilde, rūpniecības attīstība un kolektīvizācijas uzvara milzīgos apmēros palielināja valsts rīcībā esošās preču produkcijas daudzumu, kas savukārt ļāva paplašināt padomju tirdzniecību, tirdzniecību bez kapitālistiem un spekulantiem. Padomju naudai radās stingrs pamats, un buržuāziskie elementi to vairs

nevarēja izmantot savās interesēs, tā nevarēja pārvērsties par kapitālu. Nauda kalpoja sociālistiskās sabiedriskās iekārtas nostiprināšanai.

NAUDAS APGROZĪBA LIELĀ TEVIJAS KARA PERIODĀ UN 1947. GADA NAUDAS REFORMA

Mierīgas sociālisma celtniecības periodu mūsu zemē pārtrauca hitleriskās Vācijas nodevīgais uzbrukums Padomju Savienībai. Sākās padomju tautas Lielais Tēvijas karš pret vācu fašistiskajiem iebrucējiem. Tas prasīja milzīgus materiālos un naudas līdzekļus. Tiešie militārie izdevumi vien, kas četrarpus kara gados tika izlietoti Aizsardzības un Jūras kara flotes tautas komisariātu finansēšanai, sasniedza 551 miljardu rubļu — vairāk nekā pusi no visiem budžeta izdevumiem. Militārie izdevumi dienā naktī 1941. gadā sasniedza 259 miljonus rubļu, 1942. gadā — 297 miljonus rubļu, 1943. gadā — 340 miljonus rubļu un 1944. gadā — 377 miljonus rubļu.¹ Bez tam lieli naudas līdzekļi bija nepieciešami fabriku, rūpnīcu un iedzīvotāju evakuācijai uz mūsu zemes austrumu rajoniem, kara rūpniecības paplašināšanai utt.

Visi šie kara un kara laika saimniecības finansēšanas uzdevumi tika sekmīgi atrisināti, neraugoties uz papildu grūtībām, kas radās tāpēc, ka uzņēmumu pārkārtošana kara produkcijas ražošanai samazināja PSRS valsts budžeta ienākumus no sociālistiskajiem uzņēmumiem un iestādēm. Ienākumus stipri samazināja arī tas, ka daudzus vitāli svarīgus mūsu zemes rajonus bija okupējuši vācu hitleriskie iebrucēji.

Cariskā Krievija pirmajā pasaules karā nebija spējīga pārciest nesalīdzināmi mazāk grūtus pārbaudījumus. Partijas VI kongress 1917. gada jūlijā — augustā šādi rak-

¹ Sk. Проф. М. И. Боголепов, Советская финансовая система, Госфиниздат, 1945.

sturoja Krievijas ekonomisko stāvokli pēc trijiem kara gadiem:

«... pilnīgs spēku izsīkums ražīgā darba sfērā un ražošanas dezorganizācija, transporta tīkla vispārēja dezorganizācija un sabrukums, tuvs galīgam kraham valsts finansu stāvoklis un kā visa tā sekas pārtikas krīze, kas jau līdzinās badam, absolūts kurināmā un vispār ražošanas līdzekļu trūkums, progresējošs bezdarbs, milzīga masu grimšana nabadzībā utt. Mūsu zeme jau gāžas galīga ekonomiska sabrukuma un posta bezdibenī.»¹

Pirmais pasaules karš pilnīgi dezorganizēja cariskās Krievijas finanses. 1917. gadā budžeta deficīts pieauga līdz 87,8%, t. i., kara beigās budžeta ienākumi sedza tikai vienu astoto daļu no visiem budžeta izdevumiem.

Tādu pašu likteni ienaidnieki pareģoja arī Padomju Savienībai, kad hitlerieši iebruka mūsu zemē.

Tomēr padomju tauta Komunistiskās partijas vadībā izveidoja stipru, saskaņotu kara laika saimniecību. Partija un valdība ļoti īsā laikā pārkārtoja finanses, nostiprināja vecos un atrada jaunus finansu resursu avotus, lai pilnīgi un nepārtraukti apmierinātu frontes un aizmugures vajadzības. Padomju finanses sekmīgi izturēja nepieredzēti smagos kara pārbaudījumus.

Taču kolosālās grūtības, ko mūsu zeme pārdzīvoja kara laikā, nevarēja neietekmēt padomju rubļa stabilitāti, un tā pirktspēja kara laikā kritās.

Lai segtu aizvien augošos valsts izdevumus armijas uzturēšanai un kara rūpniecības paplašināšanai, bija jālaiž apgrozībā daudz naudas. Taj pašā laikā iedzīvotāju personiskajam patēriņam paredzētā preču masa samazinājās, preču apgrozība sašaurinājās. Tāpēc pat tādā gadījumā, ja iedzīvotāju naudas ienākumi saglabātos pirms-

¹ PSKP Rezolūcijās, LVI, 1954., I daļa, 332. lpp.

kara līmenī, apgrozībā nenovēršami rastos naudas pārpalikumi. Sarežģījumus radīja arī tas, ka ienaidnieks okupētajā teritorijā izlaida daudz viltotas naudas, vēl jo vairāk palielinot papīra naudas daudzumu un piesārņojot mūsu naudas apgrozību.

Taču naudas pārpalikums neradīja inflaciju, naudas vērtības krišanos, jo galveno preču masu — pārtikas produktus un patēriņa preces — iedzīvotāji saņēma par stingri noteiktām cenām. Bet liekā nauda, dabiski, palielināja pieprasījumu neorganizētajā tirgū, un cenas tur stipri celās. Šī cenu celšanās neorganizētajā tirgū un komercia-lajā tirdzniecībā nozīmēja naudas pirktspējas pazemināšanos. Tas bija viens no ekonomiskajiem faktoriem, kas liecināja, ka apgrozībā uzkrājies pārāk daudz naudas.

Pēc kara «Likumā par tautas saimniecības atjaunošanas un tālākās attīstības piegādu plānu» bija izvirzīts uzdevums «nostiprināt naudas apgrozību un kredīta attiecības tautas saimniecībā». Šis uzdevums tika sekmīgi atrisināts un ļoti īsā laikā — pēc diviem gadiem. Sociālistiskās ekonomikas attīstība radīja vajadzīgos apstākļus, lai likvidētu kara sekas naudas apgrozībā, t. i., lai 1947. gada decembrī realizētu naudas reformu. Tas rezultātā naudas daudzums tika saskaņots ar apgrozības vajadzībām.

Mūsu naudas reforma bija sociālistiska reforma. Tā radikāli atšķīrās no visām naudas reformām, kādas jebkad tika izdarītas kapitālistiskajās zemēs. ASV un Anglijas buržuāziskie ekonomisti gan cenās to novērtēt tāpat kā naudas reformas citās zemēs — kā devalvāciju. Taču mūsu naudas reformai nebija nekāda sakara ar devalvāciju. Par devalvāciju sauc tādu naudas reformu, kad valsts saskaņo vērtību zaudējušo papīra naudu ar tās reālo tirgus kursu, t. i., pazemina naudas vienības zelta saturu. Mūsu naudas reforma nepazemināja rubļa pirktspēju, bet, gluži otrādi, atjaunoja rubļa vērtību, vēl vai-

rāk paaugstināja tā pirktpēju un kursu attiecība pret ārzemju valūtu.

Kapitālistiskajās zemēs naudas reformas vienmēr ir saistītas ar darbaļaužu dzīves līmeņa pasliktināšanos, reālās darba algas krišanos utt.

Mūsu reforma nepavisam nelīdzinājās tām naudas pirktpējas atjaunošanas metodēm, kas pazīstamas naudas apgrozības vēsturē. Padomju naudas reforma nepazemināja strādnieku un kalpotāju darba algu. Visi iedzīvotāju ienākumi pēc naudas reformas palika agrākos apmēros, tikai darba algu tiem izmaksāja jaunajā naudā. Naudas reformas rezultātā cēlās darbaļaužu reālā darba alga, uzlabojās viņu materiālā labklājība. Turpretim buržuāziskajās zemēs ikviena naudas reforma visu smagumu uzveļ darbaļaudīm, pazemina viņu reālo darba algu un līdz ar to arī dzīves līmeni.

Realizējot mūsu naudas reformu, naudas apgrozības pasākumi (vecās naudas apmaiņa pret jauno, 1947. gada izlaiduma naudu) bija savienoti ar pāreju no kartiņu sistēmas uz izvērstu padomju tirdzniecību. Samazinot apgrozībā esošās naudas daudzumu, ievērojami tika palielināts par valsts noteiktām cenām pārdodamo preču daudzums tirdzniecības tīklā. Pie tam līdz ar naudas reformu tika pazeminātas preču cenas un ne tikai valsts un kooperatīvajā tirdzniecībā, bet arī kolhozu tirgū, ko ietekmēja lielais preču daudzums, kas tika izlaists un pārdots par cietām cenām.

Tādu stāvokli naudas reforma nav radījusi un neradis nevienā kapitālistiskajā valstī. Tāpēc mūsu naudas reformai nebija nekā kopīga ar tām parastajām naudas apgrozības nostiprināšanas metodēm, kādas tiek praktizētas buržuāziskajās zemēs. Tā bija gluži jauna, sociālistiska naudas apgrozības nostiprināšanas metode, padomju naudas reforma.

Realizējot naudas reformu un atceļot kartīšu sistēmu, ievērojami tika pazeminātas pārtikas un rūpniecības preču mazumtirdzniecības cenas. Sakarā ar to jau 1948. gada I ceturksnī rubļa pirktspējas palielinājās par 41%. Sā cenu pazemināšanas pirmā posma rezultātā iedzīvotāji ieguva 86 miljardus rubļu, t. i., visiem iedzīvotājiem par tām pašām precēm vecajās cenās vajadzētu izdot par 86 miljardiem rubļu vairāk. Tūlīt pēc tam, 1948. gada 1. aprīlī, sākās mazumtirdzniecības cenu pazemināšanas otrais posms, kas beidzās 1949. gada 1. martā un iedzīvotāju reālos ienākumus paaugstināja vēl par 71 miljardu rubļu. Jau 1948. gada beigās rubļa pirktspēja salīdzinājumā ar 1947. gadu bija cēlusies divas reizes.

Trešā, vēl ievērojamākā cenu pazemināšana notika 1950. gada 1. martā, kuras rezultātā iedzīvotāji ieguva vēl 110 miljardus rubļu. Visos trijos gados kopā, ja salīdzina ar to cenu līmeni, kāds bija pirms 1947. gada naudas reformas, iedzīvotāji ieguva vairāk nekā 267 miljardus rubļu.

Cenu pazemināšana palielināja iedzīvotāju pirktspēju, paplašināja iekšējo tirgu rūpniecībai, nostiprināja padomju valūtu, pilsētu sakarus ar laukiem un ievērojami stimulēja ražošanas turpmāko attīstību. Augošā preču pieprasījuma ietekmē mūsu rūpniecība sāka ražot vairāk teicamas kvalitātes un visdažādākā sortimenta preces.

Mūsu sasniegumi saimnieciskajā celtniecībā, kas gūti partijas un Padomju valdības vadībā, ir pašu darbaļaužu panākumi, jo viņi nodrošina ražošanas pieaugumu, ievieš progresīvas darba metodes, pazemina pašizmaksu, mobilizē iekšējās rezerves, paātrina apgrozāmo līdzekļu apriti, un tas viss nostiprina padomju rubli, kāpina ražošanu un ceļ darbaļaužu labklājības līmeni. Tādējādi mūsu darba panākumi rada priekšnoteikumus padomju valūtas nostiprināšanai.

PSRS Ministru Padomes lēmumā par naudas reformu bija teikts: «Naudas reformas realizācija palīdzēs celt darbaļaužu labklājības līmeni, atjaunot un attīstīt tautas saimniecību un tālāk nostiprināt padomju valsts vareņību.»

Šīs domas pareizību apstiprināja pati dzīve. Stabīlā valūta deva iespēju pilnīgāk un plašāk izmantot mūsu zemes tautas saimniecības tālākas attīstības interesēs vērtības likumu, tā mehānismu. Paaugstinājās strādnieku un kalpotāju reālā darba alga un kolhoznieku naudas ienākumi. Gabaldarba apmaksā kļuva par efektīvu darba ražīguma palielināšanas stimulu. Pazeminājās cenas, palielinājās rūpniecības peļņa un uzkrājumi. Tādējādi visas ražošanas un sadales ekonomiskās sviras kļuva efektīvākas. Tautas saimniecībā nostiprinājās saimnieciskais aprēķins, radās jauni priekšnoteikumi pašizmaksas pazemināšanai. Lielu efektu deva cīņa par apgrozāmo līdzekļu aprites paātrināšanu, pamatfondu izmantošanas uzlabošanu, virsplāna uzkrājumu pieaugumu un mūsu uzņēmumu rentabilitātes celšanu.

NAUDA SOCIĀLISMA APSTĀKĻOS UN TĀS FUNKCIJAS

Nauda Padomju Savienībā izteic sociālistiskās ražošanas attiecības, t. i., tādas sabiedrības ražošanas attiecības, kurā nav antagonistisku šķiru, kur iznīcināta iespēja cilvēkam ekspluatēt cilvēku un pārvērst naudu par kapitālu, kur valda ražošanas rīku un līdzekļu sociālistiskais īpašums un visa tautas saimniecības attīstība tiek vadīta pēc valsts plāna.

V. I. Ļeņins daudzkārt norādīja, ka nepieciešama uzskāite un kontrole ar naudas palīdzību. Viņš uzsvēra, ka, pirms likvidē naudu, ir vajadzīgi ļoti daudzi tehniski un

organizatoriski priekšnoteikumi. Lai to likvidētu, jānorganizē produkcijas sadale simtiem miljoniem cilvēku, bet tas ir ilgu gadu darbs.

Nauda būs un pastāvēs visā komunistiskās sabiedrības attīstības sociālistiskajā stadijā.

Preču un naudas attiecības ražošanas un sadales sfērā nepieciešamas arī tāpēc, ka pastāv divas sociālistiskā īpašuma formas — valsts un kooperatīvu-kolhozu īpašums, tātad divi sociālistiskās ražošanas sektori.

Valsts, no vienas puses, kolhozi, no otras, nevar citādi nokārtot savas darbības rezultātu apmaiņu kā tikai pirkšanas un pārdošanas ceļā ar naudas palīdzību. Abu ražošanas sektoru produkti — sociālistisko ražotāju darba produkti iegūst preces formu un tiek realizēti ar padomju tirdzniecības tīkla starpniecību.

Tikai tad, kad būs pabeigta sociālistiskā attīstības stadija un būs notikusi pāreja uz otro — augstāko komunistiskās sabiedrības fāzi, kad mūsu zemē izzudīs preču ražošana, kad, balstoties uz augstu tehniku un produktu pārpilnību, atkritīs nepieciešamība individuālo patēriņu noteikt ar ieguldītā darba daudzumu un kvalitāti un līdz ar to arī nepieciešamība sabiedrībai un valstij ar naudas palīdzību stingri kontrolēt *darba un patēriņa apmēru*, tikai tad zaudēs savu nozīmi tāds materiālais stimulē kā darba samaksas naudas forma.

Tikai tad ideāli nokārtotas padomju tirdzniecības rezultātā sagatavotais tiešas komunistiskas sadales aparāts padarīs lieku padomju tirdzniecību un šīs tirdzniecības ieroci — padomju naudu. Komunistiskā sabiedrībā darba uzskaitē tiks organizēta tieši ar darba laiku, kas izlietots produktu ražošanai.

Sociālisma apstākļos naudu, ko darbaļaudis saņem atbilstoši padarītā darba daudzumam un kvalitātei, viņi izlieto savu personisko vajadzību apmierināšanai. No tā

taid arī izriet materiālā ieinteresētība darba rezultātos, produkcijas ražošanas un realizācijas plāna izpildes kvantitatīvajos un kvalitatīvajos rādītājos. Tāpēc arī sociālisma apstākļos saglabājas atšķirība dažādas kvalifikācijas darba samaksā.

«Ne tieši uz entuziasma pamata, bet ar lielās revolūcijas radītā entuziasma palīdzību uz personīgo interešu, uz personīgās ieinteresētības, uz saimnieciskā aprēķina pamata papūlieties sākumā uzcelt izturīgas laipas, kas... ved... uz sociālismu; citādi jūs nenonāksit pie komunisma, citādi jūs nepievedīsiet desmitiem un atkal desmitiem miljonu cilvēku pie komunisma.»¹

Sabiedrības attīstības sociālistiskajā stadijā materiālā ieinteresētība ir ne tikai atsevišķa sabiedrības locekļa, bet arī visa uz saimnieciskā aprēķina pamatiem vadītā sociālistiskā uzņēmuma sekmīga darba obligāts priekšnoteikums.

Saimnieciskā aprēķina konsekventa ieviešana palīdz atklāt un izskaust visāda veida nevajadzīgus, neražīgus izdevumus un zudumus, visādas nevīžības un nesaimnieciskuma izpausmes.

Jo labāk strādā uzņēmums, jo sekmīgāk tas pilda un pārsniedz plāna kvantitatīvos un kvalitatīvos uzdevumus, jo lielāki ir šā uzņēmuma uzkrājumi, jo labāk tas pilda savas saistības. Uzņēmuma kolektīvam ir tiesības uz virsplāna uzkrājumu rēķina celt dzīvojamās ēkas, izveidot speciālu fondu premēšanai un darbaļaužu kultūras un sadzīves apstākļu uzlabošanai. Un otrādi, jo sliktāk uzņēmums strādā, jo vairāk atpaliek savu plāna uzdevumu izpildē, jo stiprāk tas izjūt naudas līdzekļu trūkumu un ar to saistītās grūtības.

Saimnieciskā aprēķina ieviešanas obligāts priekšnotei-

¹ V. I. Leņins, Raksti, 33. sēj., 35. un 36. lpp.

kums ir preču un naudas attiecības. Nauda un uzskaitē naudā ļauj uzņēmumam sagādāt vajadzīgos materiālus, kurināmo utt., samaksāt par strādnieku un kalpoitāju darbu, kalkulet produkcijas pašizmaksu, kontrolēt valsts piešķirto līdzekļu izlietošanu.

Padomju nauda un padomju tirdzniecība ir savstarpēji cieši saistīti faktori. Sociālisma apstākļos padomju tirdzniecība un nauda dod iespēju pārvērst darbaļaužu personiskos ienākumus un ietaupījumus viņiem vajadzīgos patēriņa priekšmetos, paplašināt pilsētu un lauku ekonomiskos sakarus.

Tiešu komunistisku sadali, kas, balstoties uz produktu pārpilnību, spētu uzskaitīt un apmierināt visu sabiedrības locekļu vajadzības, var izveidot, vienīgi attīstot padomju tirdzniecību un nemitīgi ceļot padomju naudas lomu.

Nauda ir svarīgs sociālistiskās tautas saimniecības plānošanas līdzeklis. Sociālistiskā valsts plāno un uzskaita sabiedriskā darba patēriņu naudas formā. Saimnieciskajos plānos naudas rādītājos tiek plānots produkcijas pieaugums, kapitālieguldījumi, nacionālā ienākuma sadale, darba algas fondi, preču apgrozības apjoms utt.

Produktu sadale pēc padarītā darba daudzuma ir sociālisma pamatprincips. Tas harmoniski saskaņo darbaļaužu personiskās intereses ar sabiedriskajām, palīdz attīstīt sociālistiskās sabiedrības ražošanas spēkus, bet, lai šo principu realizētu, jāpanāk, «... lai sabiedrība un valsts ļoti stingri kontrolētu darba un patēriņa apmēru...»¹.

Sociālistiskajā sabiedrībā ar naudas palīdzību tiek realizētas nevis kapitālistiskās ekspluatācijas attiecības, bet sociālistiskās sadarbības attiecības.

Pirmkārt, kā līdzeklis preču apmaiņai starp valsts

¹ V. I. Leņins, Raksti, 25. sēj., 431. lpp.

rūpniecību un kolhozu lauksaimniecību nauda tiek izmantota ekonomiskās saiknes nodibināšanai un attīstīšanai starp pilsētu un laukiem, strādnieku šķiras un zemniecības draudzīgās sadarbības un savienības organizēšanai un nostiprināšanai.

Pēdējos gados Padomju Savienībā izdarītā lauksaimniecības produktu sagādes un iepirkuma cenu paaugstināšana deva zemniecībai jaunus materiālus stimulus kāpināt lauksaimniecisko ražošanu un palielināja naudas lomu strādnieku šķiras un zemniecības sociālistiskās sadarbības izveidošanā.

Otrkārt, lietojot naudu preču apmaiņai pašā valsts sektorā, tiek organizēta ekonomiskā sadarbība starp dažādu tautas saimniecības sfēru un nozaru sociālistiskajiem uzņēmumiem. Ar naudas starpniecību (norēķini naudas pārskaitījumu veidā) izejvielas, materiāli, kurināmais un iekārta, ko ražo vienī sociālistiskie uzņēmumi, pāriet citu uzņēmumu rīcībā, un tā veidojas šo uzņēmumu sadarbība.

Treškārt, naudā izpaužas arī attiecības starp visu sociālistisko sabiedrību, ko pārstāv valsts uzņēmumi vai sociālistiskie kolektīvi (kolhozi un kooperatīvās organizācijas), un atsevišķiem darba darītājiem.

Aplūkosim katru no šiem jautājumiem atsevišķi.

I. Lauksaimniecībā, kur pastāv kooperatīvu-kolhozu īpašums, ražošanas līdzekļi pieder kolhoznieku kolektīviem. Kooperatīvu-kolhozu uzņēmumi ir organiski iekļauti sociālistiskajā darba sabiedriskās dalīšanas sistēmā — tie ražo un piegādā lauksaimniecības produktus visas sabiedrības vajadzībām, savukārt saņemot visu, kas nepieciešams ražošanai kolhozā. Tādā kārtā rodas produktu apmaiņa starp kolhoziem un visu sabiedrību. Šī apmaiņa notiek ar naudas starpniecību.

Tāpēc kooperatīvu un kolhozu īpašums faktiski nevar

pastāvēt un attīstīties, ja nav naudas saimniecības, naudas apgrozības. Stabila naudas sistēma, naudas apgrozības attīstība, ir drošs valūtas tilts, kas palīdz nostiprināt saikni starp pilsētu un laukiem, celt darba ražīgumu tiklab rūpniecībā, kā arī lauksaimniecībā.

Tai pašā laikā pastāv arī kolhoznieku personīgās saimniecības, kam ir tiesības brīvi pārdot tirgū savas produkcijas pārpalikumus, t. i., apmainīt lauksaimniecības produktus pret rūpniecības precēm. Šāda apmaiņa arī nav iespējama bez naudas. Protams, šajā tautas saimniecības sfērā pastāvošajām naudas attiecībām nav noteicoša, bet gan pakļauta loma.

II. Padomju naudai ir ļoti svarīga loma darba sociālistiskajā kooperācijā, sociālistisko uzņēmumu savstarpējo saimniecisko sakaru organizācijā. Sociālistisko uzņēmumu darba produktu apmaiņa pārvērš šos produktus īpaša veida precēs — sociālistisko uzņēmumu precēs. Šī apmaiņa notiek ar naudas starpniecību.

Katra uzņēmuma darba virzienu un uzņēmumu savstarpējos sakarus galvenokārt nosaka tautas saimniecības plāns. Nauda kā uzņēmumu savstarpējo sakaru plānveidīgas organizācijas līdzeklis dod iespēju Padomju valstij to izmantot, lai diendienā kontrolētu šo uzņēmumu darbību. Uzņēmumiem līdzekļi tiek piešķirti atkarībā no tā, kā tie pilda produkcijas ražošanas apjoma un pašizmaksas plānu. Ja šīs normas tiek pārkāptas, uzņēmumam rodas līdzekļu deficīts, jāprasa papildu līdzekļi, un līdz ar to atklājas šā uzņēmuma atpalcība vai nesaimnieciskā rīcība.

III. Ar naudas palīdzību sociālistiskā valstī atkarībā no darba kvalifikācijas, ražīguma un nozīmes tautas saimniecībā tiek diferencēta arī darba samaksa. Pielietojot darba algas gabaldarba, tā progresīvās un premiālās samaksas sistēmas, augstāka izpeļņa tiek nodrošināta

tiem, kam augstāks darba ražīgums. Arī kolhozi sociālistisko sadales principu lielā mērā realizē ar naudas palīdzību, ciktāl patēriņam paredzētie naudas ienākumi tiek sadalīti starp kolhozniekiem atbilstoši viņu darba daudzumam un kvalitātei.

Nauda ir visai elastīgs instruments, ko sociālistiskā sabiedrība vislabāk var izmantot savu locekļu individuālā patēriņa regulēšanai.

Strādnieks, kas mēnesī nopelnījis 2000 rubļu, iegūs no sabiedriskā produkta 4 reizes vairāk nekā strādnieks, kas nopelnījis 500 rubļu. Cik produktu valsts varēs dot vienam un otram, vispār katram darba cilvēkam par katru viņa nopelnīto rubli, ir atkarīgs no visdažādākajiem apstākļiem, kas nosaka tiklab sadalei paredzēto produktu kopējo masu, kā arī atsevišķu produktu daudzumu. Vispārējā cenu līmeņa un atsevišķu produktu cenu regulēšana dod iespēju saskaņot darba samaksu naudā ar visu produktu un to atsevišķo veidu daudzumu.

Padomju naudas būtība izpaužas šīs naudas funkcijas.

Padomju naudai ir četras funkcijas: tā ir vērtības mērs, apgrozības līdzeklis, maksāšanas līdzeklis un sociālistiskā uzkrājuma un ietaupījumu līdzeklis.

Padomju naudas galvenais uzdevums ir kontrolēt darba un patēriņa apmēru. Šo uzdevumu tā pilda galvenokārt kā vērtības mērs.

Sociālistiskajā saimniecībā saražoto produktu vērtības uzskaitē naudā ir cieši saistīta ar uzskaiti natūrā un darba uzskaiti darba laika vienībās. Naturālās uzskaites mēra vienība ir fiziskie mēri — svars, garums, apjoms utt. Dažādo produktu naturālā uzskaitē vajadzīga ne tikai ekonomikas un ražošanas procesu tehnoloģijas racionālai organizācijai pašos uzņēmumos un rūpniecības nozarēs, bet arī visas tautas saimniecības plānošanai.

Balstoties uz šo uzskaiti, tiek sastādītas sociālistiskās saimniecības bilances.

Taču naturālā uzskaitē vien nedod iespēju salīdzināt dažādu uzņēmumu un nozaru darbības rezultātus. Tādēļ nepieciešama arī uzskaitē nauda.

Naudu kā vērtības mēru izmanto preču produkcijas, nacionālā ienākuma, bagātības un sociālistiskās saimniecības galveno fondu plānošanai. Nauda dod uzņēmumam iespēju organizēt izdevumu vispusīgu un sīku uzskaiti. Bez šādas uzskaites, bez izdevumu un ražošanas rezultātu salīdzināšanas nevarētu ieviest saimniecisko aprēķinu.

Padomju Savienībā ievērojama daļa tautas saimniecības produkcijas preču veidā tiek realizēta padomju tirdzniecības tīklā.

Precēm, kas ražotas valsts uzņēmumos, cenas nosaka pati valsts. Tas tomēr nenozīmē, ka valsts var noteikt jebkuru cenu. Plānojot cenas, jāņem vērā vērtības likuma prasības, kā arī citus ekonomiskos likumus, kas darbojas sociālistiskajā sabiedrībā.

Izejas punkts preču cenas noteikšanā ir pašizmaksa. Plānojot pašizmaksu kā ikvienas preces cenas nepieciešamu elementu, tiek paredzēts attiecīgs sabiedriski nepieciešamo izdevumu līmenis, kas jāpanāk plānā paredzētajā periodā. Tātad, balstoties uz saimniecisko aprēķinu un progresīvās tehnikas un tehnoloģijas ieviešanu, tiek plānota vajadzīgā ražošanas līdzekļu izmantošanas efektivitāte.

Vērtējot un kontrolējot uzņēmumu darba rezultātus, nauda palīdz salīdzināt paredzēto un faktisko pašizmaksu, atklāt cēloņus, kuru dēļ faktiskā pašizmaksa nesaskan ar plānoto.

Analizējot pašizmaksu, valsts konstatē, vai uzņēmumu rīcībā nodotie materiālie un naudas līdzekļi tiek

izmantoti atbilstoši sabiedriski nepieciešamajām normām, kas noteiktas plāna direktīvās. Tāds ir uzdevums, ko veic nauda kā vērtības mērs, kontrolējot ražošanu («kontrolē ar rubli»).

Naudas kā vērtības mēra funkcija izpaužas arī darba un patēriņa apmēra kontrolē un uzskaitē. Šeit padomju nauda palīdz veidot strādnieku un kalpotāju darba algas, kolhoznieku izstrādes dienu samaksas un patēriņa produktu cenu sistēmu. Šī sistēma stimulē darba ražīguma kāpināšanu un realizē patēriņa preču sadali atbilstoši sociālisma principam — pēc padarītā darba daudzuma un kvalitātes.

Kā apgrozības līdzeklis nauda palīdz novadīt preces līdz patērētājam. Naudas ienākumi, ko saņem strādnieki un kalpotāji uzņēmumos un zemnieki kolhozos, tiek izlietoti, pārkt nepieciešamās patēriņa preces. Bet, lai naudu varētu izlietot, šīm precēm jau jābūt apgrozībā. No dažādām ražošanas nozarēm ik dienas apgrozībā nonāk gatavās preces. Šo preču realizācija nozīmē, ka darbaļaudis tai pašā laikā izlieto savus naudas ienākumus. Šis process, kas saista ražošanu ar tautas patēriņu, ir padomju tirdzniecība, bez kuras nav iespējama paplašināta sociālistiskā atražošana.

Preču apgrozība sociālistiskajā sabiedrībā, sevišķi tik milzīgā zemē kā Padomju Savienība, ir ļoti sarežģīts process. Sociālistiskās saimniecības sistēmas pamats ir ražošanas līdzekļu sabiedriskais īpašums. Padomju valsts plāno visu sabiedriskās atražošanas procesu, un tāpēc arī preču apgrozībai Padomju Savienībā piemīt galvenokārt plānveida raksturs.

Sociālistiskajā sabiedrībā preču apgrozība notiek ar tirdzniecības starpniecību, balstoties uz stingri noteiktām valsts cenām, kas ietekmē cenas arī kolhozu tirgū. Mums nav tirgus stihijas, jo preču masu un cenas plāno valsts.

Tāpēc arī naudas apgrozībai nevar būt stihisks raksturs. Mūsu apstākļos valsts plāno un regulē to naudas daudzumu, kāds nepieciešams preču apgrozības vajadzību apmierināšanai. Tas nozīmē, ka mūsu zemē inflācija nav iespējama — tā ir pretrunā ar padomju ekonomiku.

Sociālistiskajā sabiedrībā nauda kalpo arī kā maksāšanas līdzeklis. Naudu izlieto darba samaksai, kredīta un finansu sakariem un maksājumiem tautas saimniecībā. Šie maksājumu un kredīta sakari padomju ekonomikas apstākļos arī tiek plānoti un nerodas stihiski. Ar Valsts bankas, ar kredīta sistēmas palīdzību Padomju valsts sadala un pārdala līdzekļus, kreditē dažādas saimniecības nozares utt. Tātad arī kā maksāšanas līdzeklis nauda un tās apgrozība tiek plānota.

Kā maksāšanas līdzekli naudu izmanto, lai izpildītu visādas saistības. Pirmām kārtām šeit jāmin saistība, ko uzņēmusies valsts, — samaksāt par sociālistiskās saimniecības darbinieku padarīto darbu. Nauda tiek izmantota, lai pareizi organizētu darbu un veicinātu darba ražīguma pieaugumu. To panāk ar tarifu sistēmas un gabaldarba normu palīdzību. Valsts banka savukārt kontrolē, kā tiek izlietota darba alga, izmaksājot darba algas fondus tikai atbilstoši ražošanas programmas izpildes procentam. Kredīta un nodokļu sistēma ar naudas palīdzību regulē sociālistisko uzņēmumu un saimniecisko organizāciju naudas uzkrājumus un pilsētu un lauku darbaļaužu ietaupījumus.

Padomju naudai kā maksāšanas līdzeklim ir svarīga nozīme ražošanas plānu izpildes pārbaudē, saimnieciskā aprēķina nostiprināšanā. Lai laikā dzēstu bankas piešķirtos kredītus un nokārtotu nodokļu maksājumus, jāuzkrāj nauda, bet to nevar izdarīt, ja nav izpildīts plāns gan kvantitatīvajos, gan kvalitatīvajos rādītājos. Saimniecisko aprēķinu nostiprina arī dažādas soda naudas, ko iekasē no saimnieciskajiem orgāniem, ja tie nepilda savas sais-

tības. Šāda rīcība liek uzņēmumiem un saimnieciskajām organizācijām stingri pildīt līgumus un ievērot savas saistības.

Dažādu iemeslu dēļ sociālistiskie uzņēmumi brīžiem var sajukt finansiālas grūtības — maksāšanas līdzekļu trūkumu. Taču naudas un kredīta krīzes sociālistiskajā sabiedrībā nav iespējamās. Turpretim kapitālisma apstākļos nauda kā maksāšanas līdzeklis padziļina un saasina visas ražošanas pretrunas. Sociālistiskajā sabiedrībā šī naudas funkcija ir viens no svarīgākajiem līdzekļiem, kas dod iespēju ar rubļa palīdzību kontrolēt saimniecisko darbību, nostiprināt saimniecisko aprēķinu, plānveidīgi organizēt naudas uzkrājumus.

Nauda, kā jau minēts, ir arī sociālistiskā uzkrājuma un ietaupījumu līdzeklis. Naudas veidu iegūst sociālistisko uzņēmumu uzkrājumi un iedzīvotāju ietaupījumi no darba algas.

Sociālistisko uzņēmumu uzkrājumi ir galvenais mūsu valsts budžeta ienākumu avots. Ar šo uzkrājumu palīdzību valsts realizē mūsu zemē dižo komunistiskās celtniecības plānu.

Darbaļaužu naudas ietaupījumi liecina par strādnieku, kolhoznieku un padomju intelligences materiālā un kultūras līmeņa celšanos. Ar aizņēmumu un krājkasu palīdzību šie ietaupījumi nonāk valsts rīcībā un tiek izlietoti paplašinātai sociālistiskajai atražošanai, mūsu zemes aizsardzībai un padomju sabiedrības sociālo, kā arī kultūras prasību apmierināšanai.

Pēdējos divos gados vien iedzīvotāju noguldījumi krājkasēs palielinājušies par 20 miljardiem rubļu un pašlaik pārsniedz 105 miljardus rubļu, bet noguldītāju skaits pārsniedz 50 miljonus. Latvijas republikā ir 548 tūkstoši noguldītāju, bet noguldījumu summa sasniedz gandrīz vienu miljardu rubļu.

Tādas ir naudas galvenās funkcijas.

Padomju Savienības ārējā tirdzniecībā pasaules naudas funkciju pilda zelts. Zeltu kā pasaules naudu mēs izmantojam, balstoties uz ārējās tirdzniecības un valūtas monopolu. Tas nozīmē, ka tikai PSRS Valsts bankai ir tiesības kārtot valūtas operācijas un starptautiskos norēķinus. Padomju valsts valūtas monopols tiek izmantots ne tikai kā līdzeklis mūsu zemes ekonomiskās neatkarības nostiprināšanai, bet arī palīdzības sniegšanai tautas demokrātijas valstīm un PSRS ekonomisko sakaru nostiprināšanai ar šīm zemēm.

NAUDAS STABILITĀTES NODROŠINĀŠANA SOCIALISMA APSTĀKĻOS

No padomju naudas īpašās dabas izriet arī padomju rubļa pirktspēju nostiprināšanas īpašais raksturs.

Mūsu sociālistiskajā saimniecībā ne vien nauda, bet arī tās stabilitātes nodrošināšanas pamati ir citādi nekā kapitālistiskajās zemēs.

Padomju valūtas stabilitāti nodrošina ne tikai zelta krājumi. Galvenokārt to nodrošina milzīgais preču krājums, kas atrodas valsts rokās un tiek laists apgrozībā par noteiktām cenām.

Ši valūtas stabilitātes nodrošināšana ar precēm, kas raksturīga tikai sociālistiskajai ekonomikai, ir visstiprākais un reālākais padomju naudas balsts. Mūsu zemē preču apgrozība nav stihiska, bet plānveidīga, tāpēc arī padomju naudai ir stabila pirktspēja. Turpretim kapitālistiskajās zemēs valsts nav saražoto preču īpašniece, un cenas tā nevar plānot. Tur cenas stihiski nosaka tirgus. Tas atsaucas uz kapitālistisko zemju valūtas stabilitāti.

Zelta krājumi ir svarīga mūsu valsts rezerve, ko izmanto tirdzniecībā ar kapitālistiskajām zemēm sociālistiskās celtniecības interesēs. Piemēram, kad mēs industrializējām mūsu zemi, no valūtas rezervēm tika izlietoti apmēram 3 miljardi rubļu, lai ārzemēs iepirktu mums vajadzīgo rūpnīcu iekārtu.

V. I. Ļeņins norādīja, ka zeltu vajag taupīt — pārdot to iespējami dārgāk, bet preces iepirkt pēc iespējas lētāk, t. i., kārtojot savas attiecības ar citām zemēm, izmantot mūsu ārējo tirdzniecību un zelta krājumus sociālisma interesēs.

PSRS ir viena no vislielākajām zelta ieguvējām. Un zeltu mēs izmantojam ārzemju preču iepirkšanai. Zelta krājumi tādējādi var tikt izmantoti, lai palielinātu preču daudzumu iekšējās preču apgrozības vajadzībām un tāpat arī padomju naudas stabilitātes nodrošināšanai.

Padomju rublis piedalās ārējā tirdzniecībā ar kapitālistiskajām zemēm kā noteikta zelta svara daudzuma pārstāvis (pašlaik 1 rubļa zelta saturs līdzinās 0,222 168 gramiem tīra zelta). Tas dod Padomju valstij iespēju noteikt kapitālistisko valstu valūtas kursu attiecībā pret rubli un, balstoties uz to, spriest par preču cenu un pakalpojumu maksu līmeni Padomju Savienībā un pasaules kapitālistiskajā tirgū, kur cenas lielākoties noteic amerikāņu dolāros un angļu mārciņās.

Apgrozībā jābūt tādām naudas daudzumam, lai tas spētu nodrošināt saražoto preču pilnīgu realizāciju par valsts noteiktām cenām. Preču apgrozībai vajadzīgo naudas daudzumu visumā nosaka preču apgrozības apmēri. Taču nauda, kas izlietota preču pirkšanai, atkal atgriežas bankas kasēs, atkal tiek izmaksāta darba algas veidā, atkal atgriežas bankas kasēs utt. Tādējādi katrs rublis apgrozās daudzas reizes. Tas nozīmē, ka naudai ir arī noteikts apgrozības ātrums. Jo lielāks tas ir, jo lielāku

preču daudzumu var realizēt ar tā paša naudas daudzuma palīdzību.

Marksa formulētais likums par apgrozībā nepieciešamo naudas daudzumu attiecas arī uz sociālistisko tautas saimniecību. Tāpēc stingri jāievēro apgrozībā esošās naudas un preču daudzuma proporcionalitāte, jānokārto vispusīga un pareiza uzskaitē, jāplāno cenas un apgrozībā izlaižamās naudas un preču daudzums.

Ļoti svarīgi ir pareizi plānot nepieciešamā naudas daudzuma palielināšanu vai samazināšanu. Preču un naudas daudzuma savstarpēja neatbilstība var nelabvēlīgi ietekmēt valūtas stabilitāti. To nepieļaut ir arī viens no svarīgākajiem apgrozībā nepieciešamā naudas daudzuma plānošanas uzdevumiem.

Padomju rublis ir visstabilākā un vienīgā valūta pasaulē, kam ir stingri noteikts zelta saturs. Ārējās tirdzniecības un valūtas monopols ļauj mūsu valstij izmantot visus valūtas resursus. Tāpēc mūsu naudas sistēma ir neatkarīga no kapitālistisko valstu naudas sistēmām. Visus norēķinus ar citām valstīm Padomju valsts kārtā ārzemju valūtā pēc noteiktā kursa.

Kamēr padomju naudas sistēma ir godam izturējusi visus kara pārbaudījumus un mums tagad ir visstabilākā valūta pasaulē, kapitālisma zemēs, pat tajās, kas ne tikai nav cietušas karā, bet pat ievērojami iedzīvojušās uz kara rēķina, kā, piemēram, Amerikas Savienotās Valstis, kara ekonomika bija saistīta ar plašu inflāciju, valūtas vērtības krišanos. Kara laikā ne tikai kritās franka, markas un liras, bet arī sterliņu mārciņas un dolāra kurss.

Pēc kara valūtu kursa krišanās ne tikai neizbeidzās, bet kļuva vēl dziļāka un asāka. Ārzemju valūtu pirktspēja krītas, ceļas dzīves dārdzība, notiek uzbrukums darbaļaužu masu dzīves līmenim. Kapitālistiskajā

pasaulē valda valūtas haoss un naudas apgrozības dziļā dezorganizācija.

Padomju Savienībā pēckara laikā sakarā ar mazumtirdzniecības cenu pazemināšanu naudas pirktspēja palielinājusies gandrīz 2,5 reizes, bet kapitālistiskajās zemēs šajos gados tā ievērojami kritusies. Ja valūtas pirktspējas 1947. gada līmeni pieņem par 100%, tad 1960. gadā tas jau ir šāds: amerikāņu dolāram — 76,4%, angļu mārciņai — 59%, bet franču frankam vairs tikai 29,6%.

Jāsaka, ka inflācija, valūtas haoss un naudas apgrozības dziļā dezorganizācija ir ne tikai otrā pasaules kara sekas. Šeit ir daudz nopietnāki un dziļāki cēloņi. Galvenais naudas apgrozības dezorganizācijas iemesls ir kapitālisma vispārējās krīzes padziļināšanās un saasināšanās. Tam ir izšķiroša nozīme kapitālistisko valstu naudas apgrozības iedragāšanā un dziļā dezorganizācijā. Var teikt, ka inflācija un naudas vērtības krišanās ir kļuvusi par mūslaiku kapitālisma nenovēršamu un pastāvīgu pavadoni.

Pirmais pasaules karš, kas ievadīja kapitālisma vispārējo krīzi, likvidēja stabilu zelta saturu buržuāzisko valstu valūtās un deva izšķirošu triecienu zelta apgrozībai. Ja agrāk galvenajās kapitālistiskajās zemēs pastāvēja netraucēta naudas zīmju apmaiņa pret zeltu, tad pirmā pasaules kara laikā stabilās valūtas apgrozības vietā parādījās papīra nauda, kas strauji zaudēja savu vērtību.

Pēc pirmā pasaules kara inflācija neizbeidzās, un no visām Eiropas zemēm tikai Anglijai sešu pēckara gadu laikā izdevās stabilizēt savu valūtu, atjaunojot sterliņu mārciņas pirmskara zelta saturu. Pārējo zemju valūtas vērtība tā arī netika atjaunota.

Milzīgu triecienu naudas apgrozībai deva arī 1929.—1933. gada pasaules ekonomiskā krīze.

Šīs krīzes rezultātā sabruka tāda valūta kā dolārs. Kapitālistiskajās zemēs zeltu izņēma no apgrozības un uz to pasludināja valsts monopoli. Zeltu nobēdzināja pagrabos un centās saglabāt kā valūtas rezervi militāri stratēģiskiem nolūkiem. Visu buržuāzisko zemju — tai skaitā arī ASV — valūtu vairs neapmainīja pret zeltu.

Sākoties otrajam pasaules karam, visās kapitālistiskajās zemēs bija papīra naudas apgrozība. Karš prasīja milzīgus izdevumus, tas radīja plašu inflāciju, t. i., valūtu kursa krišanos un naudas apgrozības dziļu dezorganizāciju.

Milzīgais papīra naudas zīmju pieaugums apgrozībā izsauca vēl straujāku mazumtirdzniecības cenu celšanos. To kapitālisti izmantoja un izmanto arī tagad, lai pasliktinātu darbaļaužu dzīves apstākļus, bet paši gūtu lielāku peļņu. Līdzās cenu pieaugumam palielinās nodokļi, tiek pazemināta nominālā darba alga, aug bezdarbs.

Apgrozībā esošās naudas daudzuma palielināšanai un cenu pieaugumam ir ciešs savstarpējs sakars. Rodas, kā ekonomisti saka, tāda «inflācijas spirāle», kad preču cenu pieaugums pastiprina inflāciju, bet inflācija, t. i., vērtību zaudējošās papīra naudas izlaišana arvien plašākos apmēros, savukārt izsauc preču cenu celšanos.

Šajos apstākļos 1949. gada septembrī sakarā ar amerikāņu monopolistiskā kapitāla ekonomisko agresiju notika angļu sterliņu mārciņas devalvācija. Drīz vien tas pats atkārtojās vēl 26 citās valstīs.

Valūtas devalvācija Anglijā un citās zemēs radīja ļoti izdevīgus apstākļus kapitāla eksportam amerikāņu monopoli interesēs. Lietas būtība ir tāda, ka šo valstu valūta bija pielīdzināta dolāram, bet nevis zeltam, un, ja

agrāk sterliņu mārciņā bija 4 dolāri, tad pēc devalvācijas to pielīdzināja 2,80 dolāriem, t. i., tās cena dolāros kritās par 30,5%. Gluži tāpat kritās dolāros izteiktā cena arī citu valstu valūtai, kas bija saistīta ar sterliņu mārciņu. Tas deva iespēju amerikāņu monopoliem par smiekla naudu sagrābt savās rokās uzņēmumus Anglijā un tās kolonijās, Francijā, Itālijā un citās zemēs, kurās tika izdarīta valūtas devalvācija.

Tai pašā laikā devalvācija izsauca ievērojamu preču cenu celšanos šo valstu iekšējā tirgū. Tas bija jauns uzbrukums darbaļaužu masu dzīves līmenim. Dzīves dārdzība pieauga, naudas pirktspēja samazinājās, pastiprinājās inflācija.

Jāsaka, ka svarīgs valūtas vērtības krišanās faktors ir kapitālistisko valstu budžeta militarizācija, drudžainā bruņošanās. Kā zināms, Amerikas Savienotajās Valstīs trīs ceturtdaļas budžeta tiek izlietotas militārām vajadzībām; palielinās arī Anglijas un Francijas militārie budžeti. Tas viss iedragā naudas apgrozību un padara valūtu vēl bezvērtīgāku.

Volstrīta monopolisti cenšas iztēlot dolāru par tādu valūtu, kas it kā valdot visā pasaulē un kam būtu pielīdzināmas visu citu zemju valūtas. Taču arī dolārs kļūst aizvien mazvērtīgāks, tā pirktspēja salīdzinājumā ar pirmskara laiku kritusies divas trīs reizes, tas zaudējis savu stabilitāti. Un, ja dolārs tomēr ir nobīdījies pie maļas citu kapitālistisko valstu valūtas un panācis privilēģētu slāvokli, tad tas izskaidrojams ar šo valstu ekonomisko un finansiālo vājumu.

Dolāra augstais oficiālais kurss rada amerikāņu monopoliem izdevīgus apstākļus. ASV ir kļuvušas par kapitālistiskās pasaules finansiālās eksploatācijas centru. Tie ir tie paši dolāri un tā pati politika, par ko Ļeņins

1918. gadā rakstīja vēstulē amerikāņu strādniekiem: «Amerikas miljardieri... iedzīvojās vairāk par visiem... Viņi salaupīja simtiem miljardu dolāru. Un uz katra dolāra saskatāmas netīrumu pēdas... Uz katra dolāra asiņu pēdas...»¹

Pēc otrā pasaules kara daudzas valstis, nespēdamas likvidēt kara sekas ekonomikā, nonāca amerikāņu monopolu atkarībā. ASV monopoli tās aplaupā, izspiež no tām zelta un dolāru rezerves, cenšas pastiprināt «dolāru badu» un izmantot to, lai šīs zemes pārvērstu par savām kolonijām. Amerikas «palīdzība» šais zemēs sekmē cenu celšanos, inflācijas saasināšanos un masu grimšanu nabadzībā.

Tai pašā laikā mūsu rubļa stabilizācija bija svarīgs faktors arī tautas demokrātijas valstu ekonomikas attīstībā. PSRS valūtas monopols, t. i., tiesības rīkoties ar ārzemju valūtu un zeltu tikai valstij, deva iespēju attīstīt plānveidīgus ekonomiskos sakarus ar tautas demokrātijas zemēm, kuru ekonomiku un naudas apgrozību bija dezorganizējis karš un vācu fašistu okupācijas režīms. Ceļot savu saimniecību uz sociālistiskiem pamatiem un saņemot palīdzību no Padomju Savienības, tautas demokrātijas valstis pārsniedza ražošanas pirmskara līmeni, uzlaboja tautas masu labklājību un nostiprināja naudas sistēmu. Arī tur naudas reformas atbilda darbaļaužu interesēm. No apgrozības tika izņemtas vecās, vērtību zaudējušās naudas zīmes un to vietā izsniegtas jaunas. Paaugstinājās arī darbaļaužu reālā darba alga. Padomju Savienība sniedza tautas demokrātijas zemēm nesavtīgu palīdzību plānveidīgā sociālistiskā celtniecībā un naudas apgrozības nostiprināšanā.

¹ V. I. Leņins, Raksti, 28. sēj., 44. un 45. lpp.

NAUDAS APGROZĪBAS LIKUMĪBAS PADOMJU SAVIENĪBĀ

No padomju naudas īpašās dabas izriet arī naudas apgrozības likumību īpašais raksturs.

Padomju Savienībā naudu apgrozībā izlaiž valsts, balstoties uz tautas saimniecības plānu un atbilstoši naudas apgrozības vajadzībām.

Kapitālisma apstākļos ir neskaitāms daudzums preču ražotāju, spekulantu, starpnieku, tirgotāju utt., kam ir saskare ar naudas apgrozību. Tur nav vienota centra, kas vadītu naudas apgrozību visās saimnieciskās dzīves sfērās. Citādi tas ir sociālisma apstākļos.

Padomju Savienībā tāds centrs ir. Tā ir mūsu Valsts banka. V. I. Ļeņins nosauca Valsts banku par tādu «valsts aparātu», kas mums vajadzīgs sociālisma realizēšanai. «*Bez lielajām bankām,*» viņš rakstīja, «*sociālisms nebūtu realizējams.* Lielās bankas ir tas «valsts aparāts», kas mums vajadzīgs sociālisma realizēšanai un ko mēs *ņemam gatavu* no kapitālisma, pie kam mūsu uzdevums šeit ir tikai *nocirst* to, kas *kapitālistiski izkropļo* šo lielisko aparātu, padarīt to *vēl lielāku*, vēl demokrātiskāku, vēl vispārējāku. Kvantitāte pāries kvalitātē. Vienota, vislielākā no vislielākajām, valsts banka ar nodaļām katrā pagastā, pie katras fabrikas — tās jau ir deviņas desmitdaļas no *sociālistiska* aparāta. Tā ir kopēja valsts *rēķinvedība*, kopēja valsts *uzskaite* par produktu ražošanu un sadalīšanu, tas ir, tā teikt, kaut kas līdzīgs sociālistiskās sabiedrības *skeletam.*»¹

V. I. Ļeņins arī norādīja, ka bankas pakāpeniski un neatlaidīgi jāpārvērš par visas mūsu zemes sociālistiski organizētās saimnieciskās dzīves vienotu rēķinvedības un regulēšanas aparātu.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 26. sēj., 79. lpp.

Mums šāds centrs, šāda banka ir. Mūsu Valsts bankas kā vienotas īstermiņa kredīta bankas funkcija vispirms ir tāda, ka šī banka organizē un kārtu visus norēķinus starp uzņēmumiem, saimnieciskajām organizācijām un iestādēm, koncentrējot bankas norēķinu un tekošajos kontos visus naudas apgrozījumus. Tāpēc banka var izdarīt norēķinus starp uzņēmumiem un organizācijām ar pārskaitījumiem, bez skaidras naudas. Tas dod iespēju ietaupīt apgrozības izdevumus. Tādējādi Valsts banka ir vienots norēķinu centrs, kurā katram uzņēmumam un iestādei ir savs konts. Otrkārt, Valsts banka šajos kontos savāc visus rūpniecības, tirdzniecības, lauksaimniecības un transporta uzņēmumu un visu valsts un sabiedrisko organizāciju naudas līdzekļus. Tos savukārt izsniedz kā īstermiņa kredītus uzņēmumu un organizāciju saimnieciskās darbības finansēšanai, nosakot šī kredīta atmaksāšanas termiņu un kontrolējot piešķirto līdzekļu pareizu izlietošanu. Treškārt, Valsts banka ir sociālistiskās saimniecības vienots kases operāciju centrs, kas pieņem visas naudas iemaksas un kārtu visus maksājumus skaidrā naudā. Valsts banka kārtu valsts budžeta maksājumus, izmaksā darba algu un kārtu citus naudas maksājumus iedzīvotājiem — pabalstus, pensijas, stipendijas, apdrošināšanas summas, aizņēmumu laimestus utt. Iedzīvotāji saņemto naudu izlieto samaksai par precēm, pērkot tās par noteiktām cenām valsts un kooperatīvajā tirdzniecībā, kā arī nodokļu, ires, komunālo pakalpojumu, transporta un citu vajadzību samaksai. Šī nauda tūlīt pat atgriežas bankas kontos. Šāds centrs, pastāvot plānveidīgai visas tautas saimniecībai un tālād arī preču apgrozībai, dod iespēju plānot un izlaist apgrozībā nepieciešamo naudas daudzumu.

Ar to arī nodarbojas Valsts banka. Tā ir emisijas centrs, kas regulē naudas apgrozību. Vadoties no Padomju valdības direktīvām, Valsts banka palielina vai

samazina apgrozībā esošās naudas daudzumu, lai tas atbilstu tautas saimniecības vajadzībām.

Valsts banka skaidrā naudā norēķinās vienīgi ar iedzīvotājiem, jo uzņēmumu savstarpējos maksājumus tā kārtoti ar pārskaitījumiem. No Valsts bankas kasēm uzņēmumi, iestādes un organizācijas saņem līdzekļus skaidrā naudā izmaksām, kas saistītas ar darba algas izsniegšanu strādniekiem un kalpotājiem, lauksaimniecības produktu sagādēm, pensijām, pabalstiem, stipendijām, aizdevumiem individuālajai dzīvokļu celtniecībai utt. Visus šos izdevumus nosaka plānveidīgi.

Valsts bankas kasēs šī nauda atgriežas daļēji kā tirdzniecības, sabiedriskās ēdināšanas, transporta un citu uzņēmumu ienākumi, daļēji kā nodokļu maksājumi, iemaksas kolhozu kontos, noguldījumi krājkasēs utt.

Mūsu tautas saimniecības plānos tiek noteikti darba algas fondi, preču apgrozības un lauksaimniecības produktu sagādes plāni, nodokļu maksājumu apmēri utt., tas ir, tiek noteikta iedzīvotāju naudas ienākumu un izdevumu bilance. Atbilstoši tai tiek sastādīts Valsts bankas kases plāns, kas aptver visas naudas izmaksas un izdevumus, kā arī visus avotus, no kuriem šī nauda atkal atgriežas bankas kasēs.

Ja valstī paātrinās preču realizācija un līdz ar to sāk ātrāk apgrozīties nauda, tad ienākumi var pārsniegt skaidrās naudas izdevumus. Naudas pārpalikumu, kas radies apgrozības procesā, pārskaita rezerves fondā. Tādā veidā samazinās apgrozībā esošās naudas daudzums. Ja turpretim kases plāns rāda, ka nepieciešams šo daudzumu palielināt, tad Valsts banka uz PSRS valdības emisijas direktīvas pamata, kura tiek dota, apstiprinot kases plānu, palielina naudas izlaidi, tās emisiju. Vairāk par emisijas direktīvā paredzēto daudzumu nevar tikt izlaists neviens rublis.

Tāpat tiek plānots naudas teritoriālais izvietojums. PSRS Valsts banka atbilstoši saimnieciskās apgrozības vajadzībām, nepārkāpjot vispārējās emisijas direktīvas ietvarus, var vienām Valsts bankas filiālēm, t. i., ziņāmiem mūsu zemes rajoniem, noteikt kases plānus, izsniedzot papildu naudas daudzumu, bet citām — izņemot no apgrozības daļu naudas.

Tādējādi ar kases plānu palīdzību notiek apgrozībā esošās naudas daudzuma regulēšana atbilstoši saimnieciskās apgrozības vajadzībām valstī un tās atsevišķos ekonomiskajos rajonos.

Tāds īsumā ir naudas apgrozības mehānisms, kas dod iespēju operatīvi regulēt naudas apgrozības apjomu.

Valsts tautas saimniecības plāns un valsts budžets, kuros paredzēti izdevumi kapitālceltniecībai, sociālo un kultūras pasākumu finansēšanai, pārvaldes, aizsardzības un citām vajadzībām, ļauj mums jau iepriekš noteikt apgrozībai nepieciešamo naudas daudzumu un ar kases plānu palīdzību operatīvi regulēt naudas apgrozību.

Ļoti svarīgs uzdevums ir paātrināt apgrozāmo līdzekļu apriti, paātrināt preču apgrozību, lai preces neaizkavētos ceļā, neiestrēgtu bāzēs. Tad arī nauda ātrāk apgrozīsies un apgrozībā būs vajadzīgs mazāk skaidrās naudas. Ne mazāk svarīgi ir nodrošināt, lai valsts budžets pilnīgi saņemtu tā ienākumu daļā paredzētos līdzekļus un lai šie līdzekļi tiktu taupīgi izlietoti, nepieļaujot nekādas pārmēribas. Šai nolūkā visnotaļ jānostiprina saimnieciskais aprēķins — sociālistisko uzņēmumu saimnieciskās vadības galvenā metode. Valsts bankai un resoriem jāpastiprina finansiālā kontrole. Tas viss palīdzēs nostiprināt naudas apgrozību un palielināt padomju rubļa pirktspējas.

PADOMJU RUBĻA MĒROGA IZMAIŅA

Partija un valdība konsekventi cenšas palielināt strādnieku un kalpotāju reālo darba algu un kolhoznieku ienākumus. Pateicoties preču cenu pazeminājumiem, tagad par katru rubli var nopirkt gandrīz 2,5 reizes vairāk preču nekā 1947. gadā. Pēdējos sešos gados vien — no 1953. līdz 1959. gadam — strādnieku un kalpotāju reālie ienākumi ir palielinājušies par 45 procentiem, bet kolhoznieku — par 64 procentiem.

PSRS Augstākās Padomes piektajā sesijā pieņemtais lēmums par nodokļu atcelšanu no strādnieku un kalpotāju darba algas, vienlaikus palielinoties zemāk atalgoto kategoriju darba algai, izsauks iedzīvotāju pirktspējas tālāku pieaugumu. Nodokļu atcelšana vien darbaļaužu ienākumus 1966. gadā palielinās apmēram par 74 miljardiem rubļu. Tas nozīmē, ka arī pārtikas un rūpniecības preču ražošana pārsniegs septiņgadu plānā noteikto apjomu. Bez tam jāņem vērā, ka tautas patēriņa preču ražošanas plānus mēs pārsniedzam ik gadu. Piemēram, 1959. gadā tas tika pārsniegts vairāk nekā par 21 miljardu rubļu, bet pārdoto patēriņa preču kopsumma sasniedza 709,6 miljardus rubļu. Šogad preču apgrozība mazumtirdzniecībā tuvināsies 800 miljardiem rubļu. 1965. gadā saskaņā ar septiņgadu plānu tai jāsasniedz gandrīz 1,1 triljons rubļu, taču nevar būt šaubu, ka šī preču apgrozība faktiski ievērojami pārsniegs plānā paredzēto apjomu.

Mūsu zemes ekonomika nemitīgi attīstās. Rūpnieciskās un lauksaimnieciskās ražošanas pieaugums ir ieguvis kolosālu vērienu. Pirms Lielā Tēvijas kara kopprodukcijas, preču apgrozības un darba algas fondu aprēķināja miljardos vai desmitos miljardu rubļu. Bet tagad sakarā ar ekonomikas nepieredzēto augšupeju šie skaitļi jau sasniedz simtiem miljardu un triljonu rubļu. Valsts bankas

kasu ikdienas apgrozība sniedzas jau vairākos miljardos rubļu skaidrā naudā, bet gada laikā sasniedz triljoniem rubļu. 1959. gadā Valsts banka visu tautsaimniecības nozaru tālākai attīstībai izsniedza vairāk nekā 3,4 triljonus rubļu. Norēķini, ko uzņēmumi pārskaitījumu veidā kārto caur saviem kontiem Valsts bankā, arī sasniedz triljoniem rubļu.

Pašlaik preču ražošanas, preču un naudas apgrozības apjomu jau ir grūti mērit pēc pastāvošā cenu mēroga. Tāpēc ir radusies nepieciešamība palielināt mūsu naudas vienības vērtību, izmainot cenu mērogu. Tagadējais cenu mērogs izveidojās tajos gados, kad ražošanas, preču apgrozības un iedzīvotāju ienākumu apjoms bija ievērojami mazāks nekā tagad.

Tāpēc PSRS Augstākās Padomes piektā sesija apstiprināja PSRS Ministru Padomes pieņemto lēmumu — palielināt mūsu naudas vienības vērtību desmit reizes un, sākot ar 1961. gada 1. janvāri, laist apgrozībā jaunu naudu.

Noskaidrosim, kas tad ir cenu mērogs?

Kā jau teikts, visu preču vērtību izteic naudā, tas ir, ar naudu mēri un salīdzina visu preču vērtību. Pieņemsim, ka kaut kādas preces, piemēram, uzvalka vērtība līdzinās 200 gramu zelta vērtībai; ja vienā naudas vienībā būs pārstāvēti 0,2 grami zelta, tad 1000 naudas vienības izteiks šīs preces, tas ir, uzvalka vērtību.

Naudā izteikta preces vērtība ir preces cena. Zelta daudzumu, kas ir valsts naudas vienības (rubļa, franka, sterliņu mārciņas, dolāra utt.) pamatā, sauc par cenu mērogu.

Vienas un tās pašas preces cena būs dažāda atkarībā no tā, kāds ir zelta saturs naudas vienībā. Tas nozīmē, ka, mainot cenu mērogu, mainīsies arī preces cena.

Partijas un valdības lēmums, izmainot cenu mērogu

palielināt mūsu naudas vienības — rubļa vērtību desmit reizes, nozīmē to, ka desmit reizes palielināsies rubļa pirktspēja. Līdz ar to palielināsies rubļa zelta saturs un vērtība salīdzinājumā ar ārzemju valūtu.

Sakarā ar cenu mēroga izmaiņu veco naudu aizstās ar jaunām naudas zīmēm. Apgrozībā laidīs jaunu metāla sīknaudu 1, 2, 3, 5, 10, 15, 20 un 50 kapeiku, kā arī 1 rubļa vērtībā un jaunas 1, 3, 5, 10, 25, 50 un 100 rubļu naudas zīmes. Naudas zīmju formāts būs mazāks, tiks uzlabots arī metāla sastāvs, ko lieto monētu kalšanai.

Iedzīvotāju ērtības labā nolemts vecās naudas zīmes pret jaunām apmainīt triju mēnešu laikā. Šai periodā apgrozībā būs ir vecā, ir jaunā nauda. Naudu apmainīs visi uzņēmumi, iestādes, sakaru nodaļas un speciāli apmaiņas punkti.

Kā uzsvērts biedra Ņ. Hruščova referātā PSRS Augstākās Padomes piektajā sesijā, cenu mēroga izmaiņa un tagadējās naudas aizstāšana ar jaunu neradīs nekādus zaudējumus nedz iedzīvotājiem, nedz valstij.

Naudas vienības vērtības palielināšana nozīmē, ka tagadējās cenas precēm (tiklab vairumtirdzniecībā, kā arī mazumtirdzniecībā) un pakalpojumiem samazināsies desmit reizes. Savukārt darba alga, pabalsti, pensijas, kolhoznieku izpeļņa un citi iedzīvotāju ienākumi arī tiks pārrēķināti attiecībā 10 pret 1. Tādā pašā veidā pārrēķinās visus noguldījumus krājkasēs un Valsts bankas iestādēs, visu valsts aizņēmumu nominālo vērtību utt.

Tas nozīmē, ka darbaļaudis par saviem ienākumiem jaunā naudā varēs iegādāties tikpat daudz preču kā agrāk, samaksāt par komunāliem un citiem pakalpojumiem tādā pašā apjomā.

«Cenu mēroga izmaiņa,» kā to atzīmēja Ņ. Hruščovs, «vēl vairāk nostiprinās padomju rubli.»

Neapšaubāmi, ka jaunais rublis tūlīt iemantos lielāku

cieņu, tas kļūs pilnvērtīgāks, dārgāks. Izteiciens «no kapeikām veidojas rublis» iegūs tiešu nozīmi. Par baltmaizes klaipiņu, kas maksā 1 rubli 20 kapeikas, vajadzēs maksāt 12 kapeikas, par braukšanu tramvajā — 3 kapeikas, par kinoteātra biļeti — 35—45 kapeikas utt.

Sakarā ar to, ka cenas būs desmit reizes zemākas, radīsies nepieciešamība tās noapaļot. Kā rīkoties tādā gadījumā, ja pašlaik kaut kāda prece maksā 55, 74, 23 utt. kapeikas? Cenu noapaļošana notiks šādā veidā: ja kapeikas daļskaitlis būs mazāks par pusi, tad, nosakot jauno cenu, to atmetīs. Ja daļskaitlis līdzināsies 0,5 kapeikām un vairāk, tad cenu noapaļos līdz 1 kapeikai. Taču daudzām precēm, piemēram, daudziem maizes izstrādājumiem, skābpiena un bērnu pārtikas produktiem, cenas, ja tās beigsies ar 0,5 kapeikām, lielākoties noapaļos uz leju.

Cenu mēroga izmaiņa un tagadējās naudas aizstāšana ar jauno dos lielas priekšrocības mūsu zemes tautas saimniecībai un visiem padomju cilvēkiem.

Tā nodrošinās padomju naudas sistēmas tālāku uzlabošanu, pastiprinās rubļa lomu mūsu zemes ekonomikā, nostiprinās saimniecisko aprēķinu un taupību visā saimnieciskajā darbībā. Palielināsies padomju rubļa pirktspēja. Pieaugs darbaļaužu ieinteresētība aizvien jaunu darba ražīguma celšanas un produkcijas pašizmaksas pazemināšanas rezervju meklēšanā. Ja ik gadus uz vienu rūpniecībā izlietoto rubli ietaupītu tikai vienu kapeiku, tad tas visā mūsu zemē papildus dotu apmēram 1,5 miljardus rubļu jaunajā naudā. Tāpēc jācīnās par katru kapeiku, to jāizlieto maksimāli efektīvi, kā tas paredzēts plānā. Tas viss sekmēs mūsu zemes sociālistiskās ekonomikas tālāku attīstību.

Mainot cenu mērogu, apgrozībā vajadzēs daudz mazāk naudas nekā pašlaik. Tas nozīmē, ka samazināsies izdevumi jaunās naudas iespiešanai. Ievērojami vien-

kāršosies maksājumu un aprēķinu tehnika, samazināsies izdevumi kases saimniecības vajadzībām, radīsies labāki apstākļi skaitļošanas mašīnu un aparātu izmantošanai.

Desmitkārt palielinoties rubļa pirktspējai, radīsies lielas iespējas tirdzniecībā plašāk izmantot automātus. Tagad ar automātu palīdzību var nopirkt ļoti ierobežotu preču sortimentu. Tais gadījumos, ja preces cena pārsniedz vienas vai vairāku monētu ietvarus, vispirms jānopērk žetons un, tikai iemetot to automātā, var iegādāties vajadzīgo preci. Šāda kārtība, protams, stipri ierobežo automātu lietošanu tirdzniecībā.

Pavisam citāds stāvoklis radīsies pēc jaunās naudas izlaišanas. Automāti varēs bez jebkādiem žetoniem pārdot preces par lielu summu. Radīsies praktiska iespēja iekārtot automatizētus gastronomijas, bakalejas, rakstāmpiederumu, galantērijas u. c. veikalus. Tie varēs darboties bez pusdienu pārtraukumiem un izejamām dienām.

Sakarā ar jauno monētu izlaidumu tagadējiem tirdzniecības un telefona automātiem tiks mainīti mehānismi. Tagad konstruktori cenšas radīt tādu šo automātu mehānismu, kas pircējam izdotu atpakaļ sīknaudu. Tas ir ļoti svarīgi, jo automātus tad varēs izmantot daudz plašāk, pārdodot arī tādas preces, kuru vērtība ir zemāka par monētas vērtību. Piemēram, ja prece maksās 9 kapeikas, varēs automātā iemest 10 kapeiku monētu un saņemt atpakaļ 1 kapeiku utt.

PSRS Augstākās Padomes piektā sesijā pieņemtie lēmumi — atcelt iedzīvotāju nodokļus, saīsināt darba dienu, izmainīt naudas mērogu un aizstāt veco naudu ar jaunu — vēlreiz spilgti liecina par partijas un valdības gādību, lai nostiprinātu mūsu sociālistiskās Dzimtenes varenību un celtu tautas labklājību.

Mūsu uzdevums tagad ir ikvienā saimnieciskā darba iecirknī visnotaļ sekmēt padomju rubļa nostiprināšanu.

Tas palīdzēs kāpināt darba ražīgumu, palielinās darba algas, cenas un peļņas lomu mūsu ekonomikā, ļaus nostiprināt saimniecisko aprēķinu un līdz ar to vēl tālāk kāpināt mūsu sociālistiskās valsts varenību un celt darblaužu masu materiālās labklājības līmeni.

S A T U R S

Nauda pārejas periodā no kapitālisma uz sociālismu	3
Naudas apgrozība Lielā Tēvijas kara periodā un 1947. gada naudas reформа	15
Nauda sociālisma apstākļos un tās funkcijas	20
Naudas stabilitātes nodrošināšana sociālisma apstāk- ļos	31
Naudas apgrozības likumības Padomju Savienībā	36
Padomju rubļa mēroga izmaiņa	42

Segals Samuils Leva d.

PADOMJU RUBĻIS

(Nauda un naudas apgrozība sociālisma apstākļos)

Tulkojusi A. Ābele.

Vāku zīmējis M. Vanins.

Redaktors H. Priedītis. Māksl. redaktors A. Līpins.

Tehn. redaktore V. Dārziņa. Korektore B. Putniņa.

Nodota salikšanai 1960. g. 2. augustā. Parakstīta iespiešanai
1960. g. 15. augustā. Papīra formāts 84×108/32. 1,5 fiz. iespiedl.
2,46 uzsk. iespiedl. 2,14 izdevn. l. Metiens 3000 eks. JT 23415
Maksā 40 kap. no 1961. g. 1. 1 — 4 kap.

Latvijas Valsts izdevniecība Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn.
Nr. 13600-Mp1579. Iespiesta Latvijas PSR Kultūras ministrijas
Poligrafiskās rūpniecības pārvaldes 2. tipogrāfijā «Sovetskaja
Latvija» Rīgā, Dzirnauju ielā 57. Pasul Nr. 2724.